

bilimname XXXIV, 2017/2, 615-620
Geliş Tarihi: 01.08.2017, Yayın Tarihi: 31.10.2017
doi: <http://dx.doi.org/10.21646/bilimname.2017.22>

KİTAP TANITIMI

STARTING WITH LOCKE

Greg Forster

Continuum International Publishing Group, London & New York, 2011

© Tahsin ÖLMEZ^a

Düşünce dünyasındaki önemi hiçbir zaman eksilmeyen düşünürlerden birisi olan John Locke'un felsefi fikirlerinin hemen tamamının kısaca tanıtıldığı bu kitapta, Locke'un neden orta çağın sonu, modern dönemin başlangıcı sayılabileceğinin ipuçlarını bulmak mümkündür. Locke'un köşe taşı olmasının temel nedenlerinden bir tanesi de, onun kendisinden önceki orta çağın son dönemine ait düşünceleri alarak yorumlaması ve modern çağın entelektüel temellerinin oluşmasına katkıda bulunmuş olmasıdır. Bu anlamda Locke'un aslında orta çağa ait düşüncelere sahip olduğu ancak bunları kullanarak modern düşüncenin oluşumuna zemin hazırladığını söylemek daha doğru olacaktır.

Bazı düşünürlerin kendi yaşadıkları devirlerde kendilerine seçtikleri alanlar ve bu alanda ürettiği bilgiler, kendisinden asırlar sonra ortaya çıkacak soruların cevaplarını aramada başvurulacak kaynaklar arasında sayılabilir. Locke'un kendi devri için önemli gördüğü ve üzerinde yoğunlaştığı konular, bugün de insanların üzerinde düşündüğü konularla paralellik arz etmektedir. Yaşadığı devirde din, ahlak ve siyasete dair sosyal yapının çökmesi karşısında Locke'un önceliği, sadece siyasi alanda değil, din, teoloji ve epistemolojide toplumsal kavgayı sona erdirecek ve toplumsal konsensüsü sağlayacak bir çözüm aramak şeklinde özetlenebilir. Bu anlamda

---

^a Dr., tahsinolmez@hotmail.com

düşününce, günümüzde de; aynı dine mensup insanlar arasında bile hangi din anlayışının “doğru” olduğu, bu konuda hangi metodun doğru sonuca götürücü olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bunun paralelinde, sosyal ve siyasi hayattaki ayrışmalar ve çatışmalar da bir anlamda insan gerçeğini daha iyi anlamaya bizi itmekte ve özellikle de insanın anlama ve yorumlama eyleminin nasıl çalıştığı üzerindeki araştırmalara hız ve önem vermektedir. Günümüzde de din kaynaklı şiddet devam etmektedir ve çözüm arayışındaki insanlar doğal olarak, geçmişte aynı problemle yüzleşmiş tecrübelerden ilham almaya çalışmaktadırlar.

On yedinci yüzyıl İngiltere’inde toplumun homojen bir dini topluluk olduğu kabul edilerek siyasi ve sosyal kurumları inşa edilmişti. Toplumun ortak paydası olarak kabul edilen dini yapıdaki sarsılma, doğal olarak siyasi ve sosyal kurumları da etkilemiştir. Problemi felsefi açıdan ele alan Locke, birbiriyle bağlantıları olduğunu iddia ettiği din, ahlak ve siyaset alanlarında insanların ya cehaletten veya dikkatsizlikten dolayı kendi kuruntularını Tanrı’nın iradesi sayarak kendilerini kandırdıklarını söylemektedir. Locke’un bu soruna getirdiği çözüm önerisi ise, din, ahlak ve siyaset alanları arasındaki ilişkinin olabildiğince açık bir biçimde ortaya konularak anlaşılmasıdır. Nitekim Locke’un bu önerisinin İngiltere’den başlayarak dünyanın pek çok yerinde din, ahlak ve siyaset anlayışını etkilediği görülmektedir. Locke’un ortaya koymaya çalıştığı ilkelerin kendi devri ve sonraki devirlerde neden bu denli etkili olduğu sorusunun cevabında, Locke’un fikirlerini oluştururken, çok sıkı bir biçimde tabiat ve insan doğasının kurallarını incelediği ve deneysel bilimin verilerini dikkate aldığı görülmektedir. Tabiat ve insanı bu denli ciddi ve detaylı ele almış olması, ortaya koyduğu teorilerin bu kadar uzun süreli hayatta kalmasını netice vermiştir. Toplum hayatının devamı için gerekli siyaset kurumu kurallarını uygulayabilmek için ahlaki ilkeler ihtiyaç duymakta, ahlaki ilkeler de kaynağını tabiat kurallarından değil, metafizik kaynağa sahip dinden almaktadır.

Locke’un yeniden tanımlamaya çalıştığı siyaset anlayışı genel anlamıyla kaynağı metafizik temellere dayanan ve kendisinin “doğal kanun” diye adlandırdığı doğru ve yanlış esaslarına göre toplumu idare etmeyi esas alır. Siyaset, doğal olarak bulunan bu kanunu korumak ve devam ettirmek için vardır. Doğanın bir parçası olan insan da, bahsedilen bu doğal kanuna uygun yaşadığı müddetçe mutlu olur. Locke’un tabiat kuralları ile insan tabiatı arasında çok güçlü bir biçimde olduğunu söylediği paralelliğin en büyük kanıtı, her toplum ve devirde temel ahlaki normların ortak oluşudur. Locke, doğa yasaları arasında zikrettiği din ve siyaset kurumunun insan ve

---

toplum hayatı için zorunlu olduğunun altını çizerek, bu iki kurumun da hayatiyetinin diğerine bağlı olduğunu belirtir.

Locke'un düşüncesinin orijinal yönlerinden bir tanesi de, gelenek ve kişisel dini tecrübeyi otorite olarak tanımaktan vazgeçmesidir. Dini metinlerin otorite olabileceğini kabul eden Locke, burada da belirli bir yorumun dikte edilmesinden ziyade, herkesin kendi akli ve vicdanıyla dini metinlerin otoritesini kabul etmesini önermiştir.

Greg Forster, Locke'un teoloji, dini tolerans, siyaset ve epistemoloji konusundaki fikirlerinin ortak amacının, dini farklılıklarla parçalanmış toplumu yeniden bir araya getirmek olduğunu söyler. Yaşadığı devirdeki genellikle dini nedenli çatışma ve ayrışmaların ancak toplumu oluşturan bireylerin ortak dini ve dünyevi görüşlere sahip olması ile aşılabileceği yönündeki görüşler, Reform süreci ile geçerliliğini yitirmiştir (s. 122). Toplumu bir arada tutan temellerdeki bu sarsıntı, din, ahlak ve siyasetin birbiriyle iç içe oluşu yönündeki toplumsal antlaşmayı da zedelemiştir (s. 2). Locke'un toplumu bir araya getiren bu temellerdeki sarsıntıyı gidermek için başvurduğu yöntem "ortak bir iyi" anlayışı çerçevesinde, siyasi görüş ayrılıkları toplumsal hayatı ilgilendiren konularla sınırlı tutularak siyasi görüş ayrılıklarını en aza indirilmesi ve derin metafizik ayrılıklar karşısında dini görüşler bireyselleştirilerek toplumun ortak bir zeminde buluşması hedeflenmiştir. Bu anlamda Locke'un, dini inanç konusunda çatışmaya düşen toplumu ortak bir vatandaşlık fikri etrafında toplamaya yardım etmeyi amaçladığı söylenebilir (s. 2). Aynı şekilde, dini görüş ayrılıklarının çok keskin olduğu veya dini fikirlerin çaresiz kaldığı durumlarda nasıl bir ahlaki uzlaşma geliştirilebileceğinin yolları da araştırılmıştır (s. 146). Locke'un üzerinde durduğu sorunların bugün de hala yaşanıyor oluşu, düşünce tarihinde Locke'un niçin her dönem müracaat edilen bir düşünür olduğunun da cevabıdır.

Kitap giriş, altı bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

İlk bölümde; Locke'un içinde yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal tahlili üzerinde durularak, Locke'un fikir dünyasının şekillenmesinde önemli etkileri olan krizler ve kırılmalara değinilmiştir. Bölüm, Locke'un düşüncelerini anlamak isteyenlerin, bu düşüncelerin oluşum nedenlerine ulaşabilmeleri açısından önemli biyografik bilgiler sunmaktadır.

İkinci bölümde; Locke'un toplumda yaşanan krizlerin aşılması için ortaya koymaya çalıştığı teorinin epistemik temellerinin inşa edilmesi için aldığı radikal kararlardan bahsedilmiştir. Bunun için öncelikle, insanın doğuştan herhangi bir ide ve dolayısıyla da bilgi ile dünyaya gelmediği, bütün

bilgi ve inancın dünyaya geldikten sonra kazanıldığı öne sürülmüştür. Burada Locke'un empirist dünya görüşünün, devrinde yaşayan ve Locke'un en çok mücadele ettiği *enthusiast* kitleye karşı mücadelesinin en büyük savunma cephesi olduğu görülür. Locke'un epistemolojisine de değinilen bu bölümde, bilginin temelini oluşturan "ideler"e çok yüzeysel bir şekilde değinen Forster, ideleri "zihnin doğrudan farkında olduğu şey" şeklinde basitçe tarif etmektedir (s. 52). Kitaptaki bu eksiklik, Locke'un epistemolojisinin yeterince tartışılmasına da engel olmuştur.

Kitabın genel içeriğinde, Locke'un temel fikirlerinin dikkat çekici bir şekilde alt başlıklar haline getirdiği görülmektedir. Bu yöntemle Locke'un slogan haline gelmiş düşünce ve söylemleri daha akılda kalıcı halde deyimleştirilmiştir. Mesela; "İnanan olarak doğmadın, inanmak için doğdun" (s. 49) başlığı Locke'un meşhur *Tabula Rasa* fikrinin çok kısa bir özeti gibidir.

Üçüncü bölüm, din felsefesi açısından Locke denince akla ilk gelen "inancın akililiği" başlığı altında ele alınmış olup, dini inançtaki çatışmaları önlemek isteyen Locke'un çözüm olarak ortaya koyduğu, her alanda olduğu gibi dini inançta da "aklı tek rehber edinme" fikri öne çıkmaktadır. Geleneksel hale gelmiş olan "akıl" "iman" ayrılığı ve çatışmasını kabul etmeyen Locke, akıl ve imanın birbiriyle uyuşabilir olmaktan öte, birbirinin doğal tamamlayıcısı olduğunu öne sürmüştür (s. 63). Özellikle o dönemdeki kıta Avrupa'sında aklın imana karşı konumlanmış olması, Hristiyan inancının rasyonelliği konusunda da ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu nedenle de, Locke gibi Hristiyan düşünürler açısından dini inancın rasyonel zemininin yeniden gün yüzüne çıkartılması önem arz etmekteydi. Hristiyan inancının karşılaştığı bu yeni soruna Locke'un cevabı Hristiyan inancının tamamen aklın testinden geçebileceği, mantık ve delillerin Hristiyan inancını doğruladığı ve kişinin ne kadar rasyonel olursa o kadar Hristiyan inancının doğruluğuna dair inancının da artacağı şeklinde olmuştur (s. 64).

Dini inanç konusunda katı fideist bir tutum sergileyen *Enthusiast* anlayışın, inanç üzerindeki herhangi bir kontrole veya inancın doğruluğunun test edilmesine engel olduğunu ve doğruluğunun tek kriteri olarak kişinin kendi deruni hislerini kabul eden bu anlayışın kendi doğru inancını (!) başkalarına da empoze etmekten alıkoyacak hiçbir engelin olmadığını gören Locke'un inançta sorumluluğu esas alan "aklın (inançlar dâhil) her konuda rehberimiz olması" şeklindeki formülü, günümüzdeki 'inanç ahlakı' (*the ethics of belief*) tartışmalarının da bir nevi başlangıcı sayılabilir.

Locke'un *Esssay*'da üzerinde durduğu belki de tek konu diyebileceğimiz Tanrı'nın varlığından nasıl emin olacağımız konusu

temellendirildikten sonra, bu bilgiye ulaşma imkânını bize bahşeden Tanrı'ya karşı sorumluluğumuz gündeme gelmektedir ki o da Locke'a göre yine Tanrı tarafından bize verilmiş olan bilme ve anlama melekelerinin işletilmesiyle gerçekleşebilecektir.

Locke'a göre, ancak aklın kontrolü altına alınırsa dini inançtaki aykırı, marjinal ve zararlı akımların önüne geçilebilir. Ayrıca dini inançların hakikiliği ve doğruluğu yarışında kendisinin haklı olan tarafta olduğu iddiası ile, ötekini yok etmeye yönelik dini baskı siyasetinin "aklın sınırları" teorisi ile dizginlenerek, dini inançlar konusunda tolerans ve özgürlük fikirlerinin temellendirildiği görülmektedir. Ayrıca Locke'un imanın hakikatini test etmek için getirdiği "delil"e başvurma kriterine göre akıl, vahyin Tanrı'dan gelip gelmediğini çeşitli mantık metotları ile test eder, ancak nihayetinde vahyin içeriğinin otantikliği konusu "aklın üzerinde" olan bilgiler sınıfına girer ki, bu da Locke'cu rasyonalizmin sınırını teşkil eder.

Dördüncü bölümde; doğa kanunu ve ahlak konusu ele alınmıştır. Locke'a göre ahlaki sorumluluk ve yasanın kaynağı Tanrı'dır. Ancak toplumun niçin Tanrı kaynaklı ahlaki normları takip etmesi gerektiği sorusunun cevabı yoktur. Locke bunun çözümünü doğa yasaları ve doğal aklın söylediklerinin Tanrı'nın iradesi ile örtüştüğünü göstermekte bulmuştur. Ona göre temel ahlaki kodlar, normal işleyen her insan tabiatının tanıyabileceği hususlardır.

Locke'un "doğal yasa" fikrini temellendirmek için öne sürdüğü üç delil bulunmaktadır. Birincisi Tanrı tarafından insana bahşedilen ve insanın kendileriyle diğer yaratılmışlara üstünlük sağladığı akıl, irade gibi yetilerdir. İkincisi, kültürel pratiklerdir. Toplumların yapageldiği davranış formları onların her zaman doğru olduğu anlamına gelmez ve bu durum insan tabiatını da yansıtmaz. Locke bununla bölgesel değil evrensel pratikleri kastettiğini belirterek "Pratiğin evrensel olduğu durumda, bunun nedeninin doğal olduğunu düşünmek rasyoneldir" (T I.88,63) (s. 95). Yani, belli bir topluma özel olmayan, evrensel bir pratik Tanrı'nın insan tabiatını dizayn ettiğinin de ispatıdır. Üçüncüsü ise tarihi vakialardır. Tarihte yaşanan benzer olaylara insanlar benzer tepkiler vermişlerdir ki bu durum da 'insan tabiatı'nın Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu ispatlar.

Beşinci bölümde; hukuk, eşitlik ve sosyal düzenin nasıl inşa edileceğine dair konulara değinilmiştir. Toplumda kimin yönetme yetkisine sahip olacağı sorusuna Locke'un cevabı bütün insanların doğal olarak eşit ve özgür olduklarından hareket ederek, insan toplumlarında güçlü bir yönetim erkinin zorunluluğu ve haklılığı sonucuna varmaktadır. İnsan hayatının

korunması prensibini esas alan yönetme/yönetilme gerekliliği Tanrısal bir emri yerine getirmektir aslında. Çünkü kaynağı Tanrı olan doğa yasalarının korunması için bu yasaları uygulamakla yükümlü ve muktedir bir gücün olması kaçınılmazdır. (T II.7, 118) (s. 101). Yönetme hakkı denen şey salt güce dayalı bir erk değildir, sadece gücü elde etmiş olmak onu kullanma hakkına da sahip olunduğunu göstermez.

Locke, Tanrı'nın doğa yasasının uygulanması için herhangi bir kimsenin yetkili kılınmasını irade ettiğine dair kanıtı doğa ve vahiyden getirmektedir. Siyasi otorite için vahiyden gerekçe aramanın başka problemlere yol açacağını fark eden Locke bu kez doğaya yönelir. Buna göre, insan tabiatında (zekâ, irade gibi yetileri kullanmak suretiyle) diğerinden üstün olma ve ona hükmetme eğilimi vardır. Tanrının yaratışı itibarıyla her insanda bu hükmetme güdüsü vardır ve her insan aynı zamanda özgür ve eşittir. Eğer hiç kimse ötekisi aleyhinde bu hükmetme yetisini kullanamazsa o zaman doğal bir siyasi otorite fikrinden de söz edilemez. Ancak öte yandan Tanrı'nın koyduğu doğa yasasını uygulayacak bir otoritenin varlığı da şarttır. Ama hiç kimse bu yetiyi doğa veya vahiyden alamaz. O zaman sonuç olarak birilerinin bu yetkiye sahip olması gerektiği çıkar.

“Locke’un İsyanı” başlıklı altıncı bölümde Locke’un siyaset felsefesi üzerindeki tartışmalar devam ettirilerek, haksızlık yapması durumunda idareciye isyan edilip edilmeyeceği sorusunun cevabı aranmıştır. *Hükümet Üzerine İki Deneme* adlı eserin ikinci *Denemesi*'nde bu sorunun cevabını arayan Locke, yönetime isyan hakkı olmayan idarelerin mutlak anarşiye evrileceğini belirtmiştir.

Locke'un biyografisi alanında açık ve anlaşılır bilgi veren bu eser, Locke'un yaşadığı dönem ile düşünceleri arasındaki bağları da ortaya koymaktadır. Yazar tarihi olaylar ile, fikirlerin tarihi arasında bağlantı kurarak, adeta tarihin ruhuna ışık tutmaktadır. Felsefi bir giriş eseri olma konusunda metodoloji ve felsefi yaklaşım açısından eksiklikleri mevcut olmakla birlikte, düşünce tarihinde Locke'u öne çıkaran fikirleri kısa ve anlaşılır olarak özetlenmiştir. Sonuç itibarıyla, Locke'u tanımaya ve anlamaya çalışan ilgililer açısından, bir başlangıç ve giriş kitabı olarak önerilebilecek bir kaynaktır.

